

RÓMAI ÁRU A SZARMATA BARBARICUMBAN

BERECZ KATALIN

(Budapest, MTA Régészeti Intézet)

Régóta foglalkoztatja a kutatást a Római Birodalommal határos területek barbár népeinek hagyatékában ránk maradt római áru. Ezt a leletsoportot korábban első-sorban a bennszülött anyag keltezésére¹, az utóbbi időben inkább a gazdasági-politikai összefüggések, kapcsolatok rekonstruálásánál használták fel.²

E kapcsolatok összefüggések vizsgálatához járulnak hozzá azok az utóbbi időben gyarapodó számban megjelenő munkák, melyek adatbázisát a teljesen feltárt leletmennyiség alkotja. E tanulmányok közül használtam fel néhányat a jelen vázlat megírásánál. Adatbázisom létrehozásakor el kellett tekintenem a korábbi leletközlések, elemzések felhasználásától, mivel azokba nem a teljes leletanyag, hanem csak a jellegzetes példányok és tárgycsoportok kerültek be. Ugyancsak nem használtam fel azon leletközléseket, melyek anyaga nem hiteles ásatás folytán, hanem vétel, ajándékozás révén, esetleg szórványként jutott valamely múzeum gyűjteményébe. A hiteles ásatások nyomán ismertté vált teljes leletanyag nyújtotta információ sem tekinthető azonban teljes értékűnek. Ugyanis sajnos, ezek az ásatások sem ölelik fel egy hajdani telep, vagy temető területének egészét, így az ott feltárt leletanyag alapján levont következtetések is csak részinformációk lehetnek. Éppen ezért fontos a több szempontú és részletes anyagfeldolgozás, mert ennek révén jön létre olyan információ, mely objektív, és így részeredményként is alkalmas az egészre vonatkoztatott következtetés levonására. A teljes leletanyag elemzésénél elengedhetetlen a statisztikai eszközök, módszerek alkalmazása. Ezek használata nyomán keletkeznek olyan objektív adatok, melyek részint tükrözik az egyes lelőhelyek anyagában kimutatható mennyiségi arányokat, részint alkalmasak több lelőhely anyagában megfigyelhető tendenciák összevetésére. A továbbiakban a fentiek szemléltetésére teszek kísérletet. Három-három római kori barbár, szarmata telep- és temetőrészlet anyagát elemzem. A mai Gyoma-133. lelőhely³, Kunszentmárton-Téglagyár⁴, Lajosmizse⁵ telepészleteket⁶, illetve Szolnok-

¹ Párducz Mihály, 1931 74-186. vö. Párducz Mihály 1941 vö Párducz Mihály, 1944 vö Párducz Mihály 1950

² Gabler Dénes, 1968 211-242. vö Gabler Dénes-Vaday Andrea 1986

³ Gyoma-133, sajtó alatt

⁴ Vaday Andrea-Vörös István 1980 177-139.

⁵ Kulcsár Valéria-Vörös István 1989 67-93.

⁶ Biharkeresztes-Ártánd Kisfarkasdomb (vö. M.Nepper Ibolya, 1984, 67-118), valamint Biharkeresztes-Ártánd Nagyfarkasdomb (vö. M.Nepper Ibolya 1985 101-249.) szarmatakori telepek feldolgozási mód-

Szandaszőlős Netovább Csárda⁷, Törökszentmiklós Surján, Újtelep, Ady-TSZ homokgödre⁸, Törökszentmiklós Surján, Új telep, Homokgödörök, Kis-Büdös-Érpart⁹ lelőhelyekről ismert szarmata sírok anyagát vetem össze¹⁰. Vázlatomban teljességre nem, csupán újabb szempontok felvillantására vállalkozom¹¹.

Az egyes lelőhelyeken előkerült leletanyag, az objektumok abszolút értékei között jelentős eltérés van (1. táblázat). A legnagyobb anyag Gyomáról származik, 10.000-es nagyságrendjével egyedülálló. Ezzel szemben a két másik telep anyaga a kisebbek közé tartozik, 100-as nagyságrendű. Kiegyenlítettebb képet mutatnak a temetők abszolút értékei. Érdekes, hogy a jóval szerényebb sírszámú Törökszentmiklós Surján, Újtelep, Kis-Büdös-Érpart temetőrészletéből is ugyanannyi lelet vált ismertté, mint a két másik, 2-2,5-szer nagyobb objektum-számú temetőből.

A leleteket elsőként anyaguk szerint csoportosítottam¹². Kerámia, csonteszközök, fém- és agyagtárgyak, kőeszközök valamint üveg(gyöngy)különíthetők el. A lelőhelyek adatait abszolút értékük feltüntetése mellett az egész leletanyaghoz viszonyított arányukban is megadtam. A telepek leletanyagát 98-100 %-ban kerámia alkotja. Ezzel szemben a temetők kerámia-anyaga szerényebb mértékben mutatható ki: egyharmad között mozgó arányban részesedik az egész anyagból – ez az érték jellemző az üvegáru részesedésére is. Viszont a telepek anyagából az üveg/gyöngy Gyoma-133 kivételével szinte teljesen hiányzik. Ismét Gyoma-133. sz. lelőhely a kivétel a kő- és csonteszközök számbavételénél: az összes többi telep és temető anyagából hiányoznak ezek a tárgytipusok. A telepek közt ugyancsak Gyoma-133 az egyedüli részesedő a fémtárgyak kategóriájában. A temetők esetében viszont a fémtárgyak dominanciájáról beszélhetünk: az összes leletanyag közel fele e tárgykörből kerül ki, ez alól Szolnok-Szandaszőlős a kivétel, ahol ez a részarány csak 22%-nyi. Egy telep: Lajosmizse anyagából nem mutatható ki agyagtárgy, a másik két telep leleteinek is csak mindössze 0,3-0,4%-a tartozik az agyagtárgyak közé. Ennél nagyobb a temetők esetében az agyagtárgyak viszonyított jelenléte: 4-8% között mozog – ez azonban abszolút értelemben szerény értéknek tekinthető. A telepek közül ismét csak Gyoma-133-ról ismerek ide sorolható emlékcsoportot. (2. táblázat)

A kerámia-anyagot vizsgáljuk meg részletesebben¹³! Elsőként készítésük körülményei, módja szerint csoportosítottam az edényeket: így lábitós, vagy gyorskorongon,

szere és szempontjai főbb vonalakban megegyeznek az itt bemutatott lelőhelyeknél követett módszerekkel. Területileg azonban jelentős távolságra található, s a cikk kereteit meghaladó problémát vetne fel adataik bevonása.

⁷ Vaday Andrea 1989 267-270., további irodalommal.

⁸ Vaday Andrea 1985 345-390. o. vö Vaday 1989 285-288.

⁹ Vaday Andrea 1978-1979 57-69. vö Vaday Andrea 1989 288-289.

¹⁰ Köszönettel tartozom Vaday Andreának jelen vázlatom készítése során nyújtott segítségéért.

¹¹ Táblázatoknál használt rövidítésem: Gyoma 133 lelőhely: Gy-133 Kunszentmárton-Téglagyár: Km Lajosmizse: Lm Szolnok Szandaszőlős Netovább Csárda: SzSz Törökszentmiklós Surján Újtelep Ady TSZ homokgödre: Tm-A Törökszentmiklós Surján, Újtelep Homokgödörök Kis-Büdös-Érpart: TmK

¹² Az itt használt szempontok többségükben megegyeznek a Gyoma-133 lelőhely anyagán használt szempontokkal.

¹³ A kerámia-anyag számbavételénél a fizikai sajátosságai alapján összetartozó, törésfelületükkel nem illeszkedő darabokat is 1-1 edényhez számítjuk a törésfelületükkel illeszkedő darabok mellett. Ennek alapján a hajdan használt egész edények számát tudjuk meghatározni. Ugyanígy egynek vettem a viseleti szempontból összetartozó üveg/gyöngyöket, s az így kialakított együttesekkel számoltam, mint egységekkel.

kézi, vagy lassú korongon készült és kézzel formált edényeket különíthetünk el. A telepek anyagában Kunszentmárton és Gyoma arányai igen közel állnak egymáshoz (gyorskorongolt: 72 %, 75 %, kézzel formált 26,7 %, 24 %, lassú korongon készült 1,3%, illetve 1 %. A temetők közül Törökszentmiklós-Surján, Újtelep, Homokgödrök Kis-Büdös-Érpart adatai állnak a legközelebb a két telep értékeihez. (kézzel formált 25 %, gyorskorongolt 75 %)¹⁴. Lajosmizse telepéről származó arányokkal Törökszentmiklós Surján, Újtelep, Ady-TSZ homokgödre adatai rokoníthatók. (Az előbbi 44,68 %-a, az utóbbi 40 %-a kézzel formált, 46,8 %, és 60 % a gyorskorongolt edények aránya.) A temetők anyagából nem ismerünk lassú korongon előállított edényeket. Lajosmizse esetében a telepek közt a legnagyobb: 8,52 %-os a lassú korongolt anyag részese-sedése. A másik két esetben 1, illetve 1,3 % (3. táblázat).

A kerámia funkció szerinti megoszlását a következő szempontok szerint vizsgáltam. Három csoportot különítettem el, az asztali-főző (tányérok, tálak, dörzstálak, miniatűr edények, csészék, bögrék, fazekak fedőstől, gömbtestű edények), tároló (amphora, palack, korsó, hombár, hordóedény) és a közelebről meg nem határozható, jellegtelen edényeket¹⁵ A két általam értékelt telep adatai egymástól eltérő arányokat mutatnak: Gyoma esetében fele-fele nagyjából az asztali-főző, és a tárolóedények aránya, míg Kunszentmárton anyagában 1/4 – 3/4 az arány. Mégis, inkább rokonítható az előbb említett két adat, amint a temetők adatai is inkább egymás értékeinek közelében vannak. Szolnok-Szanda 92 %-a, Törökszentmiklós-Surján Újtelep Ady TSZ homokgödre 100 %-a, Törökszentmiklós-Surján, Újtelep Kis-Büdös-Érpart 92 %-a tartozik a kerámián belül az asztali-főzőedények kategóriájába. A két utóbbi temetőben tárolóedény egyáltalán nem került elő, míg Szolnok-Szanda temetőjéből mind-össze 3,6 % a részese-sedése ennek az edényegyüttesnek. (4. táblázat).

A teljes leletanyag csoportosításakor felmerült a készítés helye szerint való osztályozás lehetősége (5. táblázat). Ennek vizsgálatakor két kategóriát: a helyi eredetet és a provinciális, és így import jelleget vettem alapul. Ebből a szempontból összehasonlítva a következőket tapasztaltam. Két-két település és temető értékei egymáshoz közelítenek. A települések esetében 1-3%-nyi, a temetőknél 15-25%-os az import részese-sedése. A kivételt képező telep: Lajosmizse, és temető: Törökszentmiklós-Kis Büdös Érpart értékei viszont egymáshoz közel esnek: 7-9% az import jelenléte.

Tovább-vizsgálva az importot, az így származtatható anyag értékeit az importon belül vizsgálom, és nem a teljes leletanyaghoz viszonyítva, így valamivel jellemzőbb képet alkothatunk (6. táblázat). A telepek és temetők összevetésekor azt figyelhetjük meg, hogy a telepek esetében ismét a kerámia, azon belül a terra sigillata túlsúlya alakult ki (Gyoma: 98 db, 83,2 %, Kunszentmárton 3 db, 60 %, Lajosmizse 6 db, 67 %). A temetők esetében nem a kerámia, hanem a fémtárgyak, azon belül a fibulák aránya magas szembe-tűnően (Szolnok-Szanda: 41,9 %, Törökszentmiklós Surján-Újtelep, Homokgödrök-Kis-Büdös-Érpart 50 %, Törökszentmiklós Surján-Újtelep, Ady TSZ Homokgödre 60 %). Érdekes, hogy Kunszentmárton, illetve Lajosmizse telep-anyagából egyetlen fémtárgy sem került elő, mely import lenne. Gyoma anyagában két érem képviseli a provinciális eredetű fémtárgyak csoportját. A temetők között Törökszent-

¹⁴ A kerámia-anyag száma a 100 % a 3., 4. táblázat esetében.

¹⁵ Lajosmizse esetében a rész-számítások nem álltak rendelkezésemre.

miklós-Surján, Újtelep, Homokgödörök, Kis-Büdös-Érpart területéről egyetlen import jellegű edény sem került elő. A másik két temető anyagából sem mutatható ki nagy mennyiségű import edény: értéke 10 % alatt marad.

E részletes elemzés után néhány tágabb összefüggésre kívánom a figyelmet felhívni. Amint azt megfigyelhettük, egymástól nagyságrendben eltérő abszolút értékű, de a teljes feltárt anyaggal számoló publikációk adatai egymás mellé állíthatók, arányaik mérhetővé, egymáshoz viszonyíthatóvá válnak. Számokkal, objektív adatokkal is alátámaszthatók olyan állítások, mint pl. a kerámia telepeken belüli dominanciája: 99,45 % átlagos értékkel számolhatunk, ugyanígy a fémáru temetőkön belül jelentős részesedése: 45% az átlag. Ugyanígy, a telep-anyagok edényei készítésének módjával kapcsolatosan a következők jegyezhetők meg: átlag 34 % kézzel formált (a temetőknél 32 %) gyorskorongolt az edények 60 %-a (temetőknél 67,5 %), ebben a vonatkozásban nincs jelentős eltérés a telepek és temetők anyaga közt. Mindössze a telepeken előkerült asztali-főző edények 58,1 %-ot tesznek ki, míg a temetőknél ez átlag 95 %, a tárolóedények a telepeknél, 33,75 % átlagos részesedésűek, míg a temetők anyagában csak 6,4 %. Tehát mintegy másfélszerese a temetőbe került asztali edények mennyisége a telepeken feltárt edények, míg ötször annyi tárolóedényt ismerünk telepanyagból, mint temetőből. Az igen alacsony részesedésű import-áru elsősorban az olcsó tömegesen előállítható provinciális dísz tárgyak köréből került ki (átlagosan 75 %), s igen kis mennyiségű a benne szállított olajjal, borral idekerült tárolóedény, mint göngyöleg részesedése (2 % átlagosan). Aligha tölthették be eredeti funkciójukat az itt előkerült római érmék (átlagos részesedésük: 4,43 %)¹⁶.

Mindezek az adatok alátámasztják azt a tényt, hogy a szarmaták a II. sz. második felében már letelepedett életmódot folytattak. Az állattenyésztés és földművelés mellett kialakult nálunk a helyi kézműipar és a római tartományokkal való kereskedelem.

IRODALOM

Gabler Dénes

1968 Terra sigilláták a Kelet-Pannóniával szomszédos barbaricumban. ArchÉrt 96, 1968.

Gabler Dénes

1975 Zu Fragen der Handelsbeziehungen zwischen der Römern und den „Barbaren“ im Gebiet östlich von Pannonien. in: Römer und Germanen im Mitteleuropa. Berlin

Gabler Dénes-Vaday Andrea

1986 Terra Sigillata im Barbaricum zwischen Pannonien und Dazien. Fontes ArchHung Gyoma-133

Bartosiewicz László-Berecz Katalin-Choyke Alice-Medzichradsky Zsófia-Székely Balázs-H. Vaday Andrea-Vincze Magdolna-Vida Tivadar: A Békés megyei mikroregió Gyoma-133-as lelőhelye. (Őskori telep, római kori barbár és késő avar telep és sírok.) Sajtó alatt.

Kulcsár Valéria-Vörös István

1989 Szarmata telep Lajosmizse határában. Cumania, 11, 1989, 67-93.

M. Nepper Ibolya

1984 Császárkori telep Biharkeresztes-Ártánd Kisfarkasdombon. DDMÉ 1981, 67-118.

¹⁶ Vaday Andrea, 1989 186-187. o.

M. Nepper Ibolya

1985 Császárkori szarmata telep Biharkeresztes-Ártánd Nagyfarkasdombon. DDMÉ 1985, 101-249.

Párducz Mihály

1931 A nagy magyar Alföld római kori leletei. DolgSzeg 7, 1931.

Párducz Mihály

1941 A szarmatakor emlékei Magyarországon. I. ArchHung 25, 1941.

Párducz Mihály

1944 A szarmatakor emlékei Magyarországon. II. ArchHung 28, 1944.

Párducz Mihály

1950 A szarmatakor emlékei Magyarországon. III. ArchHung 30, 1950.

Vaday Andrea

1978-79 Sarmatisches Gräberfeld in Törökszentmiklós-Surján. MittArchInst 8-9, 1978-79.

Vaday Andrea-Vörös István

1980 Szarmata település Kunszentmártonban. SzMMK 1978-80.

Vaday Andrea

1985 Sarmatisches Gräberfeld in Törökszentmiklós, Surján-Újtelep, Acta Arch Hung 37, 1985.

Vaday Andrea

1989 Die Sarmatischen Denkmäler des Komitats Szolnok. Anteus 17-18, 1988-89.

1. táblázat

Lh	Gy-133	Km	Lm	SzSz	Tm-A	Tm-K
összes anyag	14835	217	100	82	78	56
összes objektum	334	19	24	21	24	9

2. táblázat

Lh	Gy-133		Km		Lm		SzSz		Tm-A		Tm-K	
	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%
kerámia	14679	98.75	216	99.6	98	100	31	38	10	13	13	23
csonteszék.	52	32.35	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
fém tárgy	27	0.18	—	—	—	—	18	22	42	54	33	59
agyagtárgy	45	0.3	1	0.4	—	—	7	8	6	7	2	4
kőeszköz	59	0.39	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
üveg	5	0.03	—	—	—	—	26	32	20	26	8	14

3. táblázat

Lh	Gy-133		Km		Lm		SzSz		Tm-A		Tm-K	
	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%
gyors kor.	11098	75	156	72	45	46.8	21	68	6	60	9	75
lassú kor.	54	1	3	1.3	10	8.52	—	—	—	—	—	—
kézi	3527	24	57	26.7	43	44.68	10	32	4	40	3	25

4. táblázat

Lh	Gy-133		Km		Lm		SzSz		Tm-A		Tm-K	
	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%
asztali főző ed.	6126	41.7	161	74.5	—	—	28	90	10	100	12	92
tároló edény	6787	46.2	46	21.3	—	—	2	6.4	—	—	—	—
jellegtelen ed.	1766	12.1	9	4.3	—	—	1	3.6	—	—	1	8

5. táblázat

Lh	Gy-133		Km		Lm		SzSz		Tm-A		Tm-K	
	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%
import	124	1	5	3	9	9	12	15	20	25	4	7
helyi	14771	99	212	97	89	91	70	85	58	75	52	93

6. táblázat

Lh	Gy-133		Km		Lm		SzSz		Tm-A		Tm-K	
	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%
fém/érem	2	1.6	—	—	—	—	—	—	5	25	1	25
kapszula	—	—	—	—	—	—	—	—	1	5	—	—
fibula	—	—	—	—	—	—	4	41.9	12	60	2	50
tükör	—	—	—	—	—	—	1	8.3	—	—	—	—
egyéb ék.	—	—	—	—	—	—	1	8.3	—	—	1	25
kerámia terras.	98	83.2	3	60	6	67	2	16.6	1	5	—	—
amphora, homb	4	3.2	—	—	—	—	1	8.3	—	—	—	—
dörzstál	2	1.6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
fazék	1	0.8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
tál	16	12.8	2	40	3	33	1	8.3	1	5	—	—
gömbt.	—	—	—	—	—	—	1	8.3	—	—	—	—

ABSTRACT

Berecz Katalin

Archaeological research has long been concerned with Roman artifacts found in the assemblages left behind by inhabitants of the Barbaricum bordering the Roman Empire. Previously, this group of finds was mostly used in the relative dating of indigenous materials. Lately, however, they have played an increasing role in the reconstruction of economic and political conditions.

Studies published recently in ever increasing numbers contribute to the understanding of such relationships. Completely recovered assemblages often provide the data base for such publications. The paper presented here makes use of some of these studies. Materials from three Roman Period Sarmatian settlements and parts of cemeteries were analyzed respectively. These included settlement materials from the sites of Gyoma 133, Kunszentmárton - Téglagyár (Brick Factory), and Lajosmizse, as well as grave assemblages from the sites of Szolnok - Szandaszöllös, Tsz homokgödör (Co-operative sand pit), Törökszentmiklós - Surján, Újtelep, Homokgödörök (Sand pits), Kis - Büdös - Érpárt were compared. The statistical analysis was not exclusively based on the evaluation of imported materials but rather, the whole of the assemblage was taken into consideration. Using this method, proportions of data representing absolute values differing by orders of magnitude may be compared (Table 1). When finds are grouped by raw material (Table 2), an overwhelming dominance of ceramics (average: 99,45%) may be observed. Metal objects made a greater contribution to burial assemblages (45%). Based on manufacturing techniques, the vessels found at settlements were artifacts were hand-thrown (2% less were found in cemeteries). Sixty percent of the vessels from cemeteries were made on a fast wheel (67,5%). These figures, however, show no significant differences between materials from settlements and cemeteries respectively. When the ceramic material is grouped on a functional basis, 58,1% of all vessels fall in the category of cooking pots and table ware. The contribution of such vessels to the total is much higher in the case of grave assemblages (95%). One third of all ceramics derives from storage vessels in settlement materials, while they make up only 6,4% of grave offerings. In summary, one and a half as many cooking vessels and table ware were found in graves as at settlements, while this latter type of site yielded five times as many storage vessels as did the cemeteries. The remarkably small contribution of imported ware (Table 5) is chiefly consists of cheap, mass-produced provincial decorative items (average: 75%). A very small proportion is represented by storage vessels imported as containers together with oil and wine (2%). Roman coins (4,43%) found within these materials are very unlikely to have served their original function (Table 6).

These observations support the assumption that Sarmatians inhabiting the Carpathian Basin during the 2nd century AD led a sedentary way of life. In addition to animal keeping and land cultivation they developed local craft industries and maintained trade links with the Roman Provinces.

Римский импорт на территории варваров
Берег Каталун

Внимание исследователей издавна занимают римские товары, найденные в памятниках варварских племён, живших на территории, прилегающей к Римской империи. Данные этой группы археологических находок были использованы сначала при датировке материала местных племён, а позже при реконструкции политическо-экономических связей этих племён.

Эти связи играют большую роль во многих, написанных за последние годы работах в которых публикуется полный материал той или иной территории. Я выбрала несколько таких работ для проведения параллелей между материалами трёх сарматских поселений: Дёма-133, Кунсентмартон-Тегладяр, Лайошмиже, и трёх сарматских погребений с памятников Солнок-Сандасёлэш, Тёрёксентмиклош-Шурьян-Кооператив им. Ади, Тёрёксентмиклош-Шурьян-Кишбюдэш-Эрпарт. При составлении статистического анализа я рассматривала не только римские товары, а весь материал. При помощи этого метода я смогла сопоставить различия размеров /табл. 1/. При группировке находок на основании материала /табл. 2./ заметно преобладание керамики в материале поселений /99,45 % / и значительное количество металлических изделий в материале погребений /45 % /. Рассматривая керамику с точки зрения техники изготовления /табл. 3./ интересно, что в материале поселений около 34 % сосудов - лепные, у погребений лепные сосуды составляют около 32 %, из материала поселений 60 % сосудов изготовлено на гончарном круге, из погребений - 67,5 %. Таким образом с этой точки зрения я не нашла различия между материалами поселений и погребений. При функциональной группировке керамического материала /табл. 4/ оказалось, что число кухонных сосудов в материале поселений было 58,1 %, а в погребениях 95 %. Таким образом количество кухонных сосудов в погребениях примерно в полтора раза больше, чем количество керамической группы в поселениях.

Пропорциональное число римских товаров очень невелико /табл. 5/. В первую очередь это товары из группы дешёвых продуктов массового империяльного производства /75 % /, и только ок. 2 % материала попали туда как "упаковка" вина или масла. Возможно и римские монеты, найденные здесь /4,43 % / /табл. 6/ уже не обладали своей первоначальной функцией.

Все эти данные документируют тот факт, что кроме земледелия и скотоводства сарматское население занималось ремеслом и торговлей с римскими провинциями.